

РІЗНОРІВНЕВІ МАРКЕРИ ПОЗНАЧЕННЯ НЕВИЗНАЧЕНО-КІЛЬКІСНОЇ АКЦІЙНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ)

У статті розглядаються дієслівні маркери позначення невизначеної кількості. Фокусується увага на різнорівневій маніфестації невизначено-кількісної семантики на параметрі акційності. Йдеться про поліфункціональність морфем, про проблему аспектуальності в домені англійських дієслів та полісемічність акційних утворень.

Як, відомо, мова антропоцентрична, вона являє собою кумуляцію практичних, теоретичних та культурних знань та досвіду людства, які осмислюються та вербалізуються носіями мови, утворюючи мовну картину світу. Суб'єкт пізнання не отримує значення в готовому вигляді, а формує їх, обираючи той чи інший варіант з огляду на прагматичну настанову. У частиномовній парадигмі кількості виокремлюється дієслівний сектор позначення акційності (дії), вивчення якої становить неабиякий інтерес, адже вона є формою закріплення людського знання про об'єктивно існуючий кількісний аспект дії. **Об'єктом** дослідження у статті виступають квантитативні дієслова англійської мови; **предметом** – виявлення та осмислення різнорівневих маркерів позначення невизначеної кількості дії. **Актуальність** теми зумовлена тенденціям до вивчення системно-функціонального буття мовних одиниць, а також – малодослідженістю у філологічних студіях питань вербалізації субкатегорії невизначеної кількості акційними одиницями. Під невизначеною кількістю розуміється кількість, що не підлягає числовому визначенню (підрахунку або вимірюванню) і вербалізується одиницями відповідної семантики.

Дослідженням зазначеного квантифікативного аспекту на матеріалі дистантних мов довгий час привертає увагу філологів. Окремими питаннями множинності дієслівного поняття на матеріалі дистантних мов займалися О. Есперсен (1958), В. В. Виноградов (1947), В. З. Панфілов (1965) та ін. Розгляду проблем предикативної множини та аналогії між дієслівною множинністю та іменниковою категорією числа присвячені праці В. Дреслера (1968), Д. К'юзіка (1981), Дж. Байбі (1994). Аспектуальній та видо-темпоральній проблематиці у світлі кількісних параметрів присвячені праці О. О. Шахматова (1925), Ю. С. Маслова (1958), О. В. Бондарка (1971, 1983), В. С. Храковського (1986, 1989), О. В. Падучевої (1996), О. В. Петрухіної (2000), А. Б. Шлуїнського (2005) та ін. Різні типи значення дієслівної квантифікації досліджували у своїх роботах на матеріалі слов'янських мов О. О. Потебня (1958-1985), І. А. Бодуен де Куртене (1963), В. М. Русанівський (1959, 1977), Л. Д. Чеснокова (1983), В. С. Храковський (1986, 1989), І. Р. Вихованець (1988, 2004), О. В. Падучева (1996), І. Г. Долініна (1989-1996), А. П. Загнітко (1991, 1993). На матеріалі германських мов великий внесок у аналіз проблеми ідентифікації кількісних характеристик дії був зроблений О. Д. Гакеном (1981), С. О. Швачко (1981, 2008), І. А. Фетюхіною (1990), О. М. Медвідь (2001, 2007), Л. М. Моїсеєнко (2005).

Поліаспектність кількісних відношень у навколишньому світі об'єктивує відповідну їх концептуалізацію та категоризацію. Серед мовних засобів позначення кількості виокремлюються, з одного боку, актуалізатори точної кількості, а з іншого — неточної (приблизної та невизначеної). Мовна категорія кількості представлена комплексом різнорівневих маркерів, чие семантичне наповнення співвідноситься з логічним поняттям про кількість.

Корпус морфемної маніфестації субкатегорії невизначеної кількості включає префікси, суфікси та корені. До морфемних маркерів латинського походження із семою "зменшення кількісних ознак" належать префікси *de-*, *dis-*, *re-*. Префікс *de-* у складі дієслів відзначається варіабельністю кількісної семантики. Лексикографічний аналіз [1] показав, що низка англійських дієслів типу *to decrease*, *to depress*, *to descend* зберігає "прозорість" кількісної семантики: формант *de-* етимологізує кількісно-якісне значення "зниження, послаблення", а також просторову направленість "вниз". У ряді акційних елементів простежується перевага квалітативної семантики над квантитативною, наприклад, у дієсловах типу англ. *to deride*, *to detest*, що виражають пейоративну суб'єктивну оцінку. У англійській мові також функціонує група дієслів з префіксом *de-*, що лексикографічно не фіксує кількісне значення, оскільки високий ступінь інших категоріальних сем зробив "розмив" квантитативну семантику (напр. англ. *to declare*, *to delude*), або навіть спустошив і звів до нуля (напр. англ. *to depart*).

Префікс *dis-* та його асимільовані (*dir-*, *dif-*) та редукований (*di-*) варіанти виступають субституттом префіксальної морфемі *de-* (у запозиченнях з латини та французької мови). Окрім невизначено-кількісного категоріального значення "зменшення, применшення" префікс *dis-* реалізує якісне значення "away", "utterly", "exceedingly", напр. *to disperse* = *dis-* "widely" + *spargere* "scatter, strew", *to disannul* = *dis-* "away" + *annullāre* "to bring to nothing" (від лат. *nullus* "not any").

Широковживаний формант *re-* характеризується в сучасній англійській мові синкретизмом: окрім позначення повторюваності дії (типу англ. *returned and returned, reread and rewrite*), цьому морфемному елементу притаманна сема "зменшення" (типу англ. *to reduce, to relief, to relinquish*).

Дієслівна інтенсивність корелює із ступенем напруженості перебігу процесу [2: 69]. Оцінка передбачає існування певної норми або еталону. Норма встановлюється завдяки існуючим у суспільстві уявленням про значущість предмету чи феномену реальної дійсності. Тому і поняття еталону, і шкала інтенсивності існують у свідомості учасників акту комунікації апріорно. Посилення дії передбачає її інтенсивність, порушення норми, що у сфері дієслівної акційності передається морфемним репрезентантом *over-* або конструкціями, до складу яких входить лексема з висхідним градуальним значенням. Напр. англ. *to overdo smth / to carry to excess, to overstrain, to overwork / to exceed the fixed hours of work*.

Послаблення дії – це значення, що характеризує дію як мало інтенсивну чи як таку, що розповсюджується лише на частину об'єкту [3: 94]. Неповнота дії в цьому контексті має трактуватися як дія, що виконується з незначною інтенсивністю, дія, що охоплює невелику частину об'єкту, або дія, що реалізується не повністю та не доводиться до необхідної норми.

Префікс *over-* маніфестує енантіосемічність: з одного боку він семантизує "більше, понад", а з іншого – "мало, недостатньо" у лексемах типу англ. *to overlook, oversight*. В останньому випадку цей формант синонімізує з морфемами *under-, sub-, mis-* з категоріальним значенням "неповноти, малої кількості", напр. англ. *to submerge, to underestimate, to subtend, to underfulfil, to misfire, to misunderstand*. Лексико-синтаксичними відповідниками зі значенням неповноти дії, недостатньої кількісної представленості виступають негаційні конструкції типу англ. *to fail to do smth, to fall short of smth, not to do smth*.

До розряду англомовних словотвірних засобів інdefінітно-кількісного характеру тяжіють дієслівні мультиплікативні лексеми із суфіксами *-le* та *-er* [4, 244], що семантизують повторюваність, багатократність однорідних актів, утворюючи внутрішню кількість дії (мікрофази єдиного процесу), напр. англ. *to dazzle, to twinkle, to wrestle, to waver, to wander, to shimmer*. Ці суфіксальні форманти мають демінутивні характеристики, що особливо помітно у дієсловах, утворених шляхом звуконаслідування типу англ. *to babble, to giggle, to mumble, to chatter, to twitter*.

Наявність в арсеналі квантитативної лексики групи невизначено-кількісних акційних лексем з кореневими семами "багато" і "мало" маркує лексико-морфемний рівень представленості. До таких мовних одиниць у англійській мові можна віднести дієслова латинського походження типу *to augment* (від лат. *augmentum* "growth"), *to magnify* (від лат. *magnus* "great"), *to multiply* (від лат. *multus* "much"), *to amplify* (від лат. *amplus* "large"), *to diminish* (від лат. *minuere* "make small"), *to minify, to minimize* (від лат. *minus* "less"), *to abase* (від лат. *baissier* "to lower").

У смислових структурах дієслів, співвіднесених з лексичними засобами маніфестації кількості, виокремлюються поряд з семами дії семи кількісної ознаки дії [5]. На лексико-семантичному рівні кількісні дієслівні лексеми проявляють синкретичність значення: вони позначають кількісні параметри дії, а також кількість актантів. Так, Р. М. Маєр запропонував термін *Verba Pluralia Tantum* [6] для позначення дієслів, що імплікують невизначену множинність актантів, напр. англ. *to teem* (*кишити*), *to troop* (*збиратися, рухатися натовпом*), *to crowd* (*товпитися, юрмитися*) та ін. Семантика таких слів узгоджується з граматичною множинністю, тому словосполучення типу *I teem, you* (2nd pers. sg.) *crowd* не є семантично релевантними. Полярні пари дієслів типу *to increase – to decrease, to improve – to deteriorate*, а також ряд їх гіпонімів, що деталізують семи "збільшення" – "зменшення" (у термінах кількості) та "покращення" – "погіршення" (у термінах якості), разом з вищезазначеною групою акційних лексем реалізують сему невизначеної кількості (1); градуують кількісну динаміку, відмічаючи її ріст або спад в просторово-часовому континуумі (2), напр. англ. *to rise – to fall, to jump – to drop, to run – to cut*. Процесуальне навантаження дієслова корелює із значенням невизначеної кількості, яке конкретизується шляхом розчленованої дієслівної конструкції, напр. англ. *to exceed 13 by 17, to divide twenty by five*. У даному випадку синтагматичний рівень обумовлює десемантизацію дієслів: семантика контактних слів виводить ці лексеми із рангу невизначено-кількісних квантитативів, і вони починають номінувати приблизну або точну кількість.

На думку вчених [2: 9], лексичні одиниці належать до вторинних актуалізаторів дискретної неозначеної кількості. Первинними актуалізаторами виступають форми граматичної категорії числа, які в домені дієслова мають опосередкований характер: кількісні характеристики референта у англійській мові головним чином визначають форму числа присудка. Наявність у лексичному арсеналі англійської мови одиниць з невизначено-кількісним значенням типу англ. *many, who, people, family* сугестує випадки асиметрії числового узгодження, коли кількісна інформація лексем, що вказують на інdefінітну кількість членів, може трактуватися в залежності від її евалюації наратором: або в аспекті одиничності, або в аспекті множинності. Наприклад, у реченні *Almost any situation is bearable if you have a home to go back to and a family who will stand by you* [7: 332] як іменник зі

значенням збірності *family*, так і відносний займенник *who* можуть виражати як партитивне значення членів сімейства, так і їх сукупність, а дієслово являє собою дистрибутивний тип множинної предикації.

Аналіз функціонально-семантичних категорій передбачає аналіз різномірних мовних маркерів, об'єднаних спільною семантичною функцією. Формальним вираженням дієслівних семантичних категорій темпоральності та аспектуальності виступають системи часу та виду.

Тривалість як ознака дії пов'язана з категорією темпоральності. Час представляється людині маркованим, оскільки у повсякденній дійсності він не виступає абстракцією, його маркують певні життєві події.

Низка вчених-лінгвістів (Б. О. Ільш, О. І. Смирницький, В. П. Ярцева та ін.) розглядає категорію виду як окрему граматичну категорію, виділяючи форму тривалого виду, що фокусується на перебігу та розвитку процесу, та форму загального виду, що передає лишень факт дії. Категорія перфекту у руслі цього підходу розглядається як видо-часова категорія [9: 76-85]. Ці дієслівні форми маніфестують ідею лімітованості/протяжності дії, напр. англ. *have done – have been doing*, однак кількісні відношення в цьому випадку несуть опосередкований характер, залежний від значення виду.

До граматичних засобів позначення невизначено-кількісних параметрів акційності тяжіє опозиція докраних та недокраних дієслів в англійській мові. З одного боку, це протиставлення представляє дію, обмежену в своїй протяжності просторово-часовими рамками, а з іншого, – навпаки без лімітів її протікання, напр. англ. *to bring – to carry, to escape – to run, to come – to go*. Так, інша група філологів (О. Єсперсен, І. П. Іванова та ін.) вважає, що в англійській мові видова форма дієслова характеризує його не тільки з позиції докраності, а й з позицій темпоральності. У деяких лінгвістичних дослідженнях проблема категорії виду розглядається в тісному зв'язку з категорією часу. Прибічники цього підходу заперечують існування окремої граматичної категорії виду в англійській мові, адже "в англійській мові жодні видові форми не існують поза сполучуваності з темпоральним значенням" [9: 62].

Дії та стани омовляються формами категорій кількісної аспектуальності, яка може бути визначена як функціонально-семантична категорія, змістом якої є характер протікання дії, а вираженням – морфологічні, словоутворюючі та лексичні засоби за участі деяких синтаксичних елементів речення [10: 50]. За Ю. С. Масловим, кількісна аспектуальність проявляється у: 1) ступені кратності або перерваності/неперервності здійснення; 2) ступені тривалості; 3) ступені інтенсивності. За принципом кратності виділяють однократні (разові, "монотемпоральні"), багатократні (повторювані, "політемпоральні") дії та стани (з послідовним поділом в залежності від обмеженості/необмеженості та регулярності/нерегулярності повторювань), а також постійно наявні дії ("одвічні істини" типу англ. *The Earth rotates round the Sun*). За ступенем тривалості розрізняють нелімітовано, лімітовано тривалі та короткострокові (аж до миттєвості) дії та стани. Інтенсивність може бути "нульовою", посиленою та послабленою. Усі три ступені комбінуються між собою у різних варіаціях [11: 321-322].

Виходячи з протиставлення однократності/неоднократності, виокремлюються три семантичних типи множинності ситуацій: дистрибутивний, мультиплікативний та ітеративний [12: 23-25]. Дистрибутивний тип характеризує множинність ситуацій, що різняться складом актантів. Мультиплікативний тип являє собою серію мікродій у межах певного єдиного процесу, напр. англ. *He is coughing* (пор. з одиничним квантом мультиплікативної дії – "семільфактивом" – *He gave a little deprecating cough to attract Flory's attention* [7: 168], ітератив – неодноразове, регулярне повторення ситуації, тобто розчленованість дії у часі, напр. англ. *My little half-brother die one hot weather, always coughing, coughing* [7: 167]. В англійській мові ітеративні значення передаються найчастіше видо-часовими формами дієслова з опорою на контекст: 1) безвідносно референцією актантів у конструкції типу *they say...*, яка характеризується невизначено-кількісними характеристиками актантів і дії; 2) обставинами циклічності, що передають часові інтервали, напр. англ. *now and then, on and off, time and time again* та ін.; 3) аналітичними конструкціями зі значенням хабітуальності типу *used to, would to*, напр. *They were necessary evils, he used to say* [7: 267]. *Shooter would roar out 'The Lord is my shepherd', and then Wetherall would come in with 'Therefore can I lack nothing', drowning him completely* [7: 446].

Рядом філологів-дослідників [13: 233; 14: 26] у сфері багатократності дій виокремлюється значення безмежної кратності, тобто невизначена кількість разів повторюваності ситуації, яка також може бути охарактеризована як хабітуальна чи фреквентативна дія як підвид ітератива. Безмежна повторюваність дій становить собою відкритий ряд, поповнення якого можливе новими членами (відкрита множинність) [15: 5]. У вираженні цього значення можуть брати участь різноманітні мовні елементи: лексичні маркери, аналітичні конструкції, перелік, чергування іменувань дій, синтаксичні прийоми повтору тощо, напр. *My little half-brother die one hot weather, always coughing, coughing* [7: 167]. *You would often hear one hen remark to another* [7: 47]. *He was quite unchanged, still did no work, and talked in the same strain as ever about Sugarcandy Mountain* [7: 56].

Практична діяльність людини та результати когніції приводять до виділення таких характеристик буття як *кількість*, *якість*, *час*, *рух* та ін., а також осмислення процесів концептуалізації та вербалізації у мовній системі. Дія і її кількісні характеристики складають основу не тільки квантитативно-дієслівних позначень, а й споріднених віддієслівних утворень (див. табл. 1).

Таблиця 1

Семантична наповнюваність акційних квантитативів

Віддієслівні деривати	Частиномовна представленість	Реалізовані семи
multiply	дієслово	"дія" + "кількість"
multiplication	іменник	"дія/процес" + "кількість"
multiplying	герундій	"дія/процес" + "кількість" + "предметність"
multiplicating	дієприкметник	"дія" + "кількість" + "якість"
multiplier	іменник	"дія" + "кількість" + "актант"
multiplicand	іменник	"дія" + "кількість" + "об'єкт"
multiplicative	прикметник	"дія" + "кількість" + "ознака"
multiply up to	дієслово + прийменник + прийменник	"дія" + "кількість" + "лімітованість"

Смислове наповнення акційної лексики можна представити формулою

$$SF = A + Q + Z, \text{ де}$$

SF – коефіцієнт семантичного наповнення (semantic filling coefficient)

A – сема акційності (seme of action)

Q – сема квантитативності (seme of quantity)

Z – варіабельна сема (variable seme)

Тенденцією віддієслівних дериватів є аугментація семантичного навантаження, тобто додавання до їх константних сем акційності та квантитативності варіабельних сем. У випадку атрибутивного вживання віддієслівних одиниць типу англ. *multiplication table*, *multiplier effect* значення елемента *Z* розширюється за рахунок стрижневого компоненту словосполучення та може бути представлене у вигляді набору додаткових сем *Z*₁, *Z*₂, *Z*₃ і т.д. Так, семантичне наповнення словосполучення *multiplication table*, виходячи з його дефініції – "*a table of products of factors taken in pairs*" [1], можна виразити формулою

$$SF = Z_1 (\text{table}) + (A + Q (\text{factors}) + Z_2 (\text{products})),$$

де *Z*₁ – додатковий семантичний показник стрижневого слова, *Z*₂ – додаткова варіабельна сема, тобто: *multiplication table* = "систематизація" + ("дія" + "кількість" + "результат").

Різномірнева репрезентація невизначеної квантифікації дієслова об'єктивується наявністю морфемних, лексико-семантичних, лексико-граматичних, граматичних маркерів в англійському дискурсі. Перспективним вважаємо подальше інтра- та інтерлінгвальне частиномовне осмислення маркерів невизначеної кількості в рамках системного та функціонального підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Oxford English Dictionary Second Edition on CD-ROM (v. 4.0.0.2) [Electronic resource]. – 2nd ed. (1989) including OED Additions Series (Vol. 1–3 1993, 1997). – Oxford University Press, 2009. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Системні вимоги : Windows PC with Intel® Pentium® 4 1.6 GHz processor ; 512 MB RAM ; CD-ROM/DVD drive ; Windows Vista, Windows XP, Windows Server 2003, Windows 2000. – Назва з титул. екрану.
2. Паутова А. Н. К вопросу о лексико-стилистических возможностях выражения усиления и ослабления интенсивности глагольного действия в современном немецком языке / А. Н. Паутова // Сб. научн. трудов МГПИИЯ им. М. Тараса. – М., 1972. – № 67. – С. 69–81.
3. Белошапкова Т. В. Категория ослабленности действия в современном русском языке / Т. В. Белошапкова // Русский язык за рубежом. – 1992. – № 4. – С. 94–97.
4. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. ; пер. с англ. В. В. Пассека и С. П. Сафроновой. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 404 с.
5. Швачко С. О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти: Посібник. / С.О. Швачко. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 128 с.
6. Meyer R. M. Verba pluralia tantum / R. M. Meyer // Indogermanische Forschungen. – 1909. – № 24. – S. 279–288.
7. Orwell G. Animal Farm, Burmese Days, A Clergyman's Daughter, Coming Up for Air, Keep the Aspidistra Flying, Nineteen Eighty-Four : Complete & Unabridged / George Orwell. – London : Secker and Warburg : Octopus Books. – 1976. – 925 p.

8. Ильиш Б. А. Строй современного английского языка: Учебник по курсу теоретической грамматики для студентов педагогических институтов (на английском языке) / Б. А. Ильиш. – 2-е изд. – Л. : Просвещение, 1971. – 366 с.
9. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка : Учебник. / Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.
10. Бондарко А. В. Русский глагол : пособие для студентов и учителей / А. В. Бондарко, Л. Л. Буланин. – Л. : Просвещение, 1967. – 192 с.
11. Маслов Ю. С. Избранные труды : Аспектология. Общее языкознание / Ю. С. Маслов. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 840 с.
12. Храковский В. С. Семантические типы множества ситуаций и их естественная классификация // Типология итеративных конструкций – Л. : Наука, 1989. – С. 5–53.
13. Долинина, И. Г. Количественность в сфере предикатов (категория "глагольной множественности") / И. Г. Долинина // Теория функциональной грамматики. Качественность. Количественность – СПб : Наука, 1996. – С. 219–245.
14. Падучева Е. В. Семантические исследования : Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Е. В. Падучева. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
15. Грекова О. К. Виды значения повторяемости и средства их выражения в современном русском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. / Грекова О. К. – М., 1985. – 18 с.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2010 р.

***Егорова О. И. Разнорівневі маркери означення неопределенно-количественной акционности
(на матеріалі англійських дієслів).***

В статье рассматриваются глагольные маркеры номинации неопределенного количества. Фокусируется внимание на разнорівневі маніфестації неопределенно-количественной семантики на параметре акционности. Идет речь о полифункциональности морфем, о проблеме аспектуальности в домене англійських дієслів и о полисемичности акционных образований.

Yehorova O. I. Language Markers of Indefinite-Quantitative Action (on the basis of the English verbs).

The article deals with the verbal markers of the category of indefinite quantity. Attention is being focused on different language manifestation means of the indefinite-quantitative semantics of action. It goes about the polyfunctionality of quantitative morphemes, about the problem of aspect in the domain of English verbs and about the polysemy within action derivatives.